

- 3б. наук. праць. – Луцьк, 2005. – С.330–332.
8. Петрук Л. Функціональний стан системи зовнішнього дихання дітей молодшого шкільного віку, які інтенсивно займаються розумовою діяльністю // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: 3б. наук. праць. – Луцьк, 2005. – С.338–341.
  9. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів. – К.: Олімпійська література, 2001. – 546 с.
  10. Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. – М.: Медицина, 1991. – 272 с.
  11. Фомин Н.А., Вавилов К.Н. Физиологические основы двигательной активности. – М.: Физкультура и спорт, 1991.– 223 с.
  12. Христова А.П., Антропова И.В., Фарбер Д.А. Возрастная физиология и школьная гигиена. – М.: Просвещение, 1990. – 349 с.

УДК 37.037

ББК 75. 11

Володимир Клапчук, Тарас Маланюк, Лідія Гоцул

РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

У статті подана загальна характеристика території Карпатського національного природного парку, описані його природні комплекси, зони відпочинку, динаміка відвідування території парку з 2001 до 2006 рр.

Ключові слова: *Карпатський національний парк, зони відпочинку, природні комплекси.*

There is the represented general description of territory of the Carpathians national natural park in work, his natural complexes, areas of rest, loud speaker of visit of territory of park, with 2001 for 2006 year are described.

Key words: *Carpathians national park, areas of rest, natural complexes.*

Постановка проблеми. У самому центрі Європи, між чудових карпатських гір лежить розкішним килимом площею понад п'ятдесят тисяч гектарів справді перлина європейського ландшафту – Карпатський національний природний парк.

Що ж таке національні природні парки? Це території, виділені з метою збереження природних комплексів, що мають екологічну, історичну та естетичну цінність у зв'язку зі сприятливим поєднанням природних і культурних ландшафтів, і використанням їх у рекреаційних, освітніх, наукових та культурних цілях.

У 1980 році, згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР, у Івано-Франківській області створено перший в Україні Карпатський державний природний національний парк на площі 50,3 тисячі гектарів. До парку в межах його заповідної зони включено Говерлянське й Високогірне лісництва Карпатського державного заповідника.

В організації Карпатського парку брали участь десятки відданих заповідній справі природоохоронців. Своєю метою вони бачили збереження для майбутніх поколінь прекрасних куточків нашої планети, в яких могли б зберегтися й жити рідкісні трави, дерева, птахи і тварини в первозданному вигляді й у звичайних для себе умовах.

Ядром національного природного парку сьогодні є території заповідного режиму, куди входять заповідні лісництва й особливо цінні території та об'єкти природи.

Заповідні Говерлянське та Високогірне лісництва – найцінніші природні комплекси парку загальною площею 7600 гектарів. Створені вони для збереження гірських природних комплексів лісового, субальпійського й альпійського поясів.

Територія цих лісництв являє собою високогірний масив із характерними ялицевими, смерековими й буково-смерековими лісами, гірським криволіссям та полонинами. Територія ця є величезною науковою цінністю і одночасно базою для вивчення природних комплексів Східних Карпат, а також окремих рослин і тварин для розробки методів відновлення гірських лісів, які регулюють обмін води й захищають ґрунти.

Особливо цінні території та об'єкти природи парку – лісові, лучні або болотні природні комплекси, рідкісні території чи окремі екзотичні дерева та кущі, які мають особливу наукову, природоохоронну, естетичну та культурно-освітню цінність, – виділяються для збереження їх у природному стані.

Нині на території парку взято на облік більше 150 таких територій та об'єктів загальною площею понад 3300 гектарів. Для кожного з них затверджено відповідний природоохоронний режим і ведеться постійний контроль за його дотриманням.

Це, зокрема, такі природні лісові комплекси, до яких належать реліктова сосна на кам'янистих розсипах пісковика; букові праліси віком від 130 до 200 років – місця, де живуть пугачі; смерекові праліси віком 110–170 років і в такому ж віці змішані буково-ялицево-смерекові праліси. Таких комплексів на території парку близько ста й займають вони площу майже дві з половиною тисячі гектарів.

Виділені також місця зростання рідкісних та ендемічних видів рослин. Це, в основному, сінокісні й пасовищні угіддя, де серед різних трав росте арніка гірська, оман високий, шафран Гейфеля, підсніжник звичайний. Усього таких місць 27 на площі близько вісімдесяти п'яти гектарів.

У природних водоймах живуть рідкісні види земноводних тварин – тритони карпатський і альпійський, є також ділянки лісу, на яких токують глухарі. Є й поодинокі види екзотичних дерев та кущів – рідкісних за розміром, формою, віком.

Об'єктами охорони природи є також відслонені скелі вздовж річок та вихід на поверхню яминського пісковика, водоспади на річках і потоках, мінеральні джерела, природні болота, а також живописи й ландшафти.

Карпатський національний природний парк займає територію площею 50495 гектарів. Це ліси державного значення, території місцевих рад.

Ліси державного значення діляться на заповідну, стаціонарної рекреації, регульованої рекреації зони. Виділяється в межах парку й господарська зона.

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, установлених для природних заповідників. Тут заборонено всі види вирубок лісу, за винятком санітарних, зв'язаних із ліквідацією джерел шкідників і хвороб; заготівля сіна, збирання хмизу, сушняку, лісової підстилки, лікарських рослин, квіток, насіння, дикоростучих плодів і ягід, грибів, моху, випасання худоби. Забороняється також полювати, ловити рибу, тварин та якимось порушувати їх умови існування, будь-яке втручання у природні процеси. Проте на теренах Карпатського національного парку дозволена рекреаційно-туристична діяльність.

Мета роботи – виявити особливості використання території Карпатського національного природного парку в рекреаційно-туристичній діяльності населення.

Зона регульованої рекреації – в її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; у цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються вирубки лісу головного користування, промислове рибальство й мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів заповідної зони.

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

У господарській зоні проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність здійснюється з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

На цих землях дозволяється будівництво житлових, культурно-побутових, виробничих, адміністративних, рекреаційних та інших об'єктів відповідно до генеральних планів населених пунктів і проектів районного планування. Тут ведуться традиційні народні художні промисли.

Ще з кінця XIX століття Карпати стали улюбленим місцем відпочинку туристів. Край багатой культури та історії приваблював своїми неповторними краєвидами поетів, художників, краєзнавців.

У 1879 році під Говерлою, а в 1882 році під горою Піп Іван були відкриті перші туристичні притулки, які стали праобразами великих сучасних оздоровчих та туристичних комплексів.

Історія розповідає, що одним із перших організаторів групових подорожей молоді в Карпатах був Іван Франко, який і сам подорожував разом із групами туристів.

Особливо швидко розвивався туризм у тридцятих роках нашого століття. Гуцульщина стає популярним туристичним районом. У 60–70-х роках побудовано багато туристичних баз, спортивних комплексів, санаторіїв.

Після створення Карпатського національного парку більше уваги стало приділятися збереженню рідкісних видів рослин, тварин, унікальних ландшафтів. Тому туристичні подорожі, екскурсії, масові заходи погоджуються з керівництвом парку, а самодіяльні туристи при виході на маршрут реєструються і проходять інструктаж.

Склалася мережа туристичних, екскурсійних і прогулянкових маршрутів, які маркуються, якщо використовуються інтенсивно. Більшість із них знаходиться в північній частині парку.

Найцікавішими композиційними вузлами парку є:

- **“Дора”** – основний в'їзд на територію парку з боку обласного центру. Тут розташовані в'їзний знак і стенд із планом території парку;
- **“Зберегти природу – зберегти життя”** – місце відпочинку в північній частині міста Яремче. Тут встановлено дерев'яну скульптурну композицію скульптора М.Павлюка про рідкісні рослини й тварини парку;
- **“Печери Довбуша”** – тут створено художньо-меморіальний маршрут “Стежка Довбуша”. встановлено 9 кам'яних скульптурних композицій, кожна з яких висвітлює сторінки життя та боротьби легендарного ватажка опришків Олексі Довбуша. Скульптор – Д.Грабар із Львова;
- **“Опришки”** – затишне місце для відпочинку туристів у селі Ямна, яке прикрашають дерев'яні скульптури опришків біля джерела з чистою прохолодною водою;
- **“Воротинці”** – зона відпочинку поблизу села Микуличин, між трасою Яремча–Рахів та рікою Прут. Тут є літній павільйон, літня естрада, колиба, спортивний майданчик. Щорічно проводиться фольклорне свято “Купальські ночі”;
- **“Говерла”** – зона відпочинку біля садиби Говерлянського лісництва на початку пішохідного туристичного маршруту на гору Говерлу.

Однією з кращих зон відпочинку є зона “Воротиці”, що розміщена по трасі Яремче–Рахів вище с. Микуличин.

Згідно з історичними свідченнями, в цьому районі стояла сторожова вишка воєводи Микули. За часів князювання Данила Галицького тут пролягали стратегічно важливі шляхи переходів через ріку Прут на Закарпаття. Тому ця зона й була задумана за принципом розміщення й будівництва таких постів. Вона поділена на дві підзони: інформаційну, де розмішений павільйон із короткою історичною інформацією на дерев’яних щитах та рекреаційно-експлуатаційну, де розташована колиба, що збудована в стилі стародавніх колиб, є джерело, місця для відпочинку, спортивні майданчики.

На цьому місці князь проводив зібрання з воєводами, причому кожен воєвода мав своє незмінне місце під щитом зі своїм знаком. Таких щитів у колибі сім. Крім цього, в колибі є “берфела” – пристрій для приготування національних страв.

При проходженні маршрутів на території парку допускається зупинка лише для короткочасного відпочинку в спеціально відведених для цієї мети місцях. Відхилення від маршруту не допускається. При вході на територію заповідних куточків парку встановлені шлагбауми, є контрольно-пропускні пункти. Так, зокрема, впорядковано відвідування гори Говерла. До вершини прокладена стежка довжиною 11 км. На її початку є пункт із цілодобовим чергуванням, який стежить за наявністю спеціального дозволу в груп туристів. Підйом дозволено лише вдень з обов’язковим поверненням групи до 18 години.

У Підліснівському лісництві створено природно-інформаційний центр, у якому можна подивитися відео- і слайдофільми, тут є експозиція художніх творів, різноманітні колекції.

До нових форм і методів екологічного виховання можна віднести створення мережі еколого- та науково-пізнавальних стежок. Ступаючи на такі стежки, відвідувач входить у живий музей природи, невичерпне джерело прекрасного. На території парку діє десять таких стежок. Нижче коротко їх охарактеризуємо.

НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “НА ОЗЕРО НЕСАМОВИТЕ”

Довжина стежки – 6000 м. Тривалість переходу – 2,5 год.

Абсолютні висоти: початок маршруту – 1250 м, кінець маршруту – 1750 м.

Стежка починається біля спортивної бази “Заросляк”. Прямуючи на південь, проходимо мостиком через ріку Прут. Досить гарною дорогою ідемо вгору й виходимо на північно-східний хребет Пожижевської. Справа – будиночки стаціонару Інституту екології Карпат НАН України й метеостанції, де можна ознайомитися з гербарієм рослин Чорногори. У напрямку на південний захід ідемо через гірськососнове криволісся й зарості вільхи зеленої стежкою, що веде на так звану “австрійську дорогу” між вершинами Пожижевська й Брескул, яка була побудована ще до Першої світової війни й призначена для великого полонинського господарства. Огинаючи схили вершин Пожижевської і Данцеж, виходимо на оглядовий майданчик, звідки прекрасний вид на Великі й Малі Кізли. Це так звані карлінги (карові гребені), де колись залягали льодовики. На верхній межі лісу (1400 м н.р.м.), серед заростей сосняку, знаходиться єдине в Українських Карпатах місцезростання рідкісного бореального виду – ліннеї північної.

Серед полонинського різнотрав’я зустрічаються фіалка відхилена, арніка гірська, дзвоники карпатські, шафран Гейфеля, сон білий. Неподалік, серед полонинських лук, смерекового рідколісся та криволісся, закладено моніторинг площею близько 100 га. З полонини стежка звертає в масові угруповання чагарників, серед

яких зростає карпато-балканський ендем – рододендрон східнокарпатський. У верхів'ї потоку Орендарчик маршрут проходить через зарості сосни гірської й вільхи зеленої. Проходячи через зарості жерепу, приходимо до озера Безіменного, що під Данчежем. Звідси в напрямі на південний схід ідемо до унікальної пам'ятки живої природи – озера Несамовитого, розташованого в льодовиковому карі на північному схилі гори Туркул на висоті 1750 м н.р.м. З вершини кару стежка спускається в долину потоку Несамовитого. Урочищами Малі та Великі Кізли верхньою межею лісу повертаємося до біостаніонару на Пожижевській.

Завдяки переходу від лісового поясу до субальпійського тут можна зустріти як лісових, так і високогірних лучних представників тваринного світу, серед яких ведмідь бурий, рись, куниця лісова, кабан, олень благородний, різні види нориць. З птахів відмічені боривітер звичайний, сапсан, глухар, тинівка лісова й альпійська, дрозди білозобий та чорний. Плазуни представлені гадюкою та ящіркою живородячою. Із земноводних зустрічаються жаба трав'яна, саламандра плямиста та тритони карпатський і альпійський.

Стежка промаркована, формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга.

НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “ПОГОРІЛЕЦЬ – ШЕШУРСЬКА – МАРІЧЕЙКА”

Довжина – 10850 м. Тривалість переходу – 4,5 год.

Абсолютні висоти: початок маршруту – 950 м, кінець маршруту – 1510 м.

Науково-пізнавальна стежка – одна з найцікавіших не лише на території Карпатського НПП, але й у всіх Карпатах. Вона охоплює природні комплекси з різноманітними ландшафтами й багатим рослинним покривом лісового й субальпійського поясів. Стежка починається біля садиби Високогірного лісництва, проходить по південних схилах Чорногірського хребта й охоплює територію в межах висот 950–1510 м н.р.м. Маршрут стежки охоплює заповідну та регульовану рекреації зони Високогірного лісництва. На всій протяжності маршруту можна виділити два основні відрізки: ріка Погорілець – полонина Шешурська з 10 видовими точками (ВТ) та полонина Шешурська – озеро Марічейка (6 ВТ). Загальна довжина маршруту – 10850 м. У геоморфологічному плані стежка розташована в середньогірному сильнорозчленованому районі з реліктами поверхонь вирівнювання на структурах Чорногірської зони та, частково, в середньогірному районі зі слідами давнього зледеніння й реліктами давніх поверхонь вирівнювання на структурах Чорногірської зони. У першому районі переважають схили інтенсивного площинного змиву, а в другому – схили з переважанням льодовиково-денудаційної обробки. Серед дрібних флювіальних, гравітаційних та льодовикових форм в околицях маршруту переважають яри, промивини, осипи, обвали, зсуви, карові вали й озеро, моренні пасма тощо.

Більша частина стежки (7900 м) проходить по долині р.Погорілець, довжина якої 10 км. Вона є притокою першого порядку р.Чорний Черемош. Цікавим геоморфологічним об'єктом Чорногори є озеро Марічейка, яке знаходиться у великому цирку нивації на південно-східних схилах гори Шурин-Гропа (1772 м) на висоті 1510 м н.р.м. Площа дзеркала вільної води понад 7 тис. м². Глибина його не перевищує 0,8 м. Вода в озеро надходить із численних джерел, що виходять біля підніжжя південно-східного схилу. Розташоване серед смерекових лісів. Це одне з найбільших за площею високогірних озер Карпат. На торфовому болоті поблизу озера зростають рідкісні бореальні види – журавлина дрібноплідна та болотна.

Дана територія знаходиться в умовах помірноконтинентального клімату під впливом атлантичних повітряних мас. Гірський рельєф істотно змінює клімат, тому на цій території виділяють три термічні зони: прохолодну (900–1200 м н.р.м.), помірнохолодну (1200–1500 м н.р.м.) й холодну (понад 1500 м н.р.м.). У межах Високогірного лісництва, зокрема на території, по якій проходить маршрут, середньорічна температура повітря становить +5,7°C. Середньорічна кількість опадів на території лісництва складає 746 мм.

На прилягаючій до стежки території виділяють два висотні пояси: пояс чистих смерекових лісів, приурочений до помірнохолодної термічної зони, який піднімається до висоти 1500 м н.р.м.; субальпійський пояс, що знаходиться в холодній термічній зоні на висотах до 1800 м н.р.м. Лісовий пояс представлений дерево-станами ялини звичайної та сіривільшинниками. Зарості вільхи сірої зустрічаються майже на всій протяжності стежки в долині р.Погорілець, переходячи в чисті смерекові насадження по обох берегах вверх по схилах долини. Починаючи з висот 1250–1300 м н.р.м., зарості вільхи сірої переходять повсюди в чисті смеречини аж до полонини Шешурська. Пануюче поширення в смерекових лісах мають такі види рослин: квасениця, чорниця, шафран Гейфеля, папороть Ліннея та інші. Сіривільхові ліси зустрічаються фрагментарно на високій заплаві р.Погорілець на болотних ґрунтах. Чагарники практично відсутні. Флористичний світ трав'яного ярусу внаслідок значної перезволоженості бідний. На віддалі 7900 м від початку маршруту на висоті 1350 м смерекові ліси переходять у субальпіку, яка характерна для полонини Шешурська. Це – вторинні луки, в більшості порослі шавлем карпатським, звіробоем плямистим. Рослини, занесені до Червоної книги України, представлені арнікою гірською, сольданеллою карпатською, майже всіма видами тирличу.

Друга половина маршруту протяжністю 2900 м – полонина Шешурська – озеро Марічейка. На цій ділянці стежка пересікає верхню межу лісу (1350 м н.р.м.). Тут у значній мірі виражений перехід лісового поясу в субальпійський, який займає значну частину Високогірного лісництва. Вище верхньої межі лісу багато рідкісних ендемічних та реліктових видів, значна частина яких належить до альпійського, аркто-альпійського, монтанного, бореального та бореально-монтанного елементів флори. Це – рододендрон Кочі, сон білий, родіола рожева, дріада восьмипелюсткова, наскельниця лежача, первоцвіт дрібний.

Тваринний світ Чорногірського масиву має специфічний комплекс бореально-тайгових і гірських видів хребетних, які не зустрічаються на прилеглих територіях. Тут можна зустріти аборигена карпатських гір – ведмедя бурого, який є реліктовим видом. Такими ж видами є саламадра плямиста та горіхівка. Особливу цікавість викликають ендемічні види. До них відносяться: глухар карпатський, білка карпатська, дятел білоспинний, полівка снігова. У лісовому поясі зустрічаються: олень благородний, козуля європейська, кабан дикий, лисиця, вовк, заєць-русак. У р.Погорілець водяться форель, голянь, голец.

Науково-пізнавальна стежка промаркована. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – червона смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “ВЕРШОК – ЖБИР”

Довжина стежки – 2500 м. Тривалість переходу – 1,5 год.

Науково-пізнавальна стежка розміщена в зоні регульованої рекреації Підліснівського лісництва й охоплює три природні комплекси лісового поясу. Починається вона біля рекреаційної зони “Закуток” на правому березі потоку й прохо-

дять по лісогосподарській дорозі через штучно-природний ялиновий ліс віком 60 років. Серед смерекового лісу розташоване верхове голоценове болото, рослинність якого досить бідна. Зліва по ходу маршруту проростають кущі дикого агрусу, а також кілька природно створених мурашників, які огорожені й охороняються від руйнування. Проходячи лісову галявину, знову заходимо в смерековий ліс із поодинокими деревами ялиці й бука. Колекційна плантація клонів модрини закладена в 1968 році з метою збереження клонів для генетичних і селекційних досліджень та заготівлі живців для розмноження. Тут зростає модрина сибірська, даурська, Сукачова, європейська та інші. Кожен клон представлений 4 екземплярами, які відмежовані стовпами. Лісова ділянка охороняється як особливо-цінний об'єкт генетичного фонду Карпат.

Далі по маршруту заходимо в природне високопродуктивне насадження ялиці білої віком 85–100 років, яке є базою для вивчення популяційної мінливості шишок, а також збору та висіву насіння в розсаднику “Підліснів”.

Тваринний світ лісового поясу досить різноманітний. Він представлений різними видами ссавців – соня лісова, білка карпатська, їжак, засць-русак, лисиця, козуля, рідше трапляються тхір чорний та куниця лісова. З пернатих можна побачити канюка, яструба-перепелятника й тетерев'ятника, голуба-припутня, горіхівку, дрозда співочого та інших. Із земноводних зустрічаються саламандра плямиста, тритон карпатський, джерелянка жовточерева.

Господарська дорога перетинає потік. З лівого боку, по ходу стежки, – відслонення карпатського флішу, яке є своєрідною сторінкою в геологічному літописі Карпат. Проходячи далі, дорогою вверх, відкривається вид на архівну плантацію клонів смереки, ялиці й дугласії, площа якої 5,7 га. Саджанці, висаджені на ній, будуть служити в майбутньому як архів збору насіння і живців. Тут також закладені плантації насінневого походження ялиці одноколірної, сосни Веймутової, які будуть використовуватись як маточники. Даний об'єкт служить для генетично-селекційних досліджень мінливості ялиці білої в залежності від росту й висоти над рівнем моря.

По лісогосподарській дорозі сходимо на селекційний пункт “Підліснів”, який був створений в 1973 р. До сфери його діяльності входять: добір та атестація плюсових дерев, заготівля й вегетативне розмноження вихідного матеріалу, добір клонів для закладення плантацій та ведення контролю за ними, техпропаганда лісової селекції. Кінцева мета роботи – створення сортів-популяцій клонів головних лісоутворюючих порід карпатської смереки, ялиці білої, модрини, дугласії, тиса ягідного. Крім цього, ведеться добір та розмноження шляхом укорінення рідкісних і декоративних форм для озеленення (туя, ялівець, самшит, дейція, бузок).

Стежку промарковано. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – червона смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “НА ЯВІРНИК”

Довжина стежки – 4250 м. Тривалість переходу – 4 год.

Абсолютні висоти: початок маршруту – 650 м, кінець маршруту – 1221 м.

Стежка розташована в Женецькому лісництві. Проходячи серпантином, охоплює природні комплекси з різноманітними ландшафтами лісового й субальпійського поясів і розміщена в зоні регульованої рекреації. Починається маршрут біля садиби Женецького лісництва. Її нижня частина розташована на схилах обвального-осипного зносу, крутизна якого в деяких місцях досягає 50–60°. Схили вкриті брилами, шебе-

нем, валунами, що відносяться до дрібних гравітаційних типів рельєфу. Весь подальший маршрут проходить по схилах інтенсивного площинного змиву. Серед дрібних форм рельєфу переважають яри, гірські звори, промивини, обвали та зсуви. Хребет і вершина, на яку виходить стежка, мають округлу форму, часто розпо-всюджені кам'яні розсипи.

Ураховуючи певні кліматичні показники, на даній території виділено три термічні зони: помірну (650–850 м н.р.м.), прохолодну (850–1200 м н.р.м.) та холодну (до вершини Круглоявірника – 1221,6 м н.р.м.). Проходячи маршрутом еколого-пізнавальної стежки, потрапляємо в смереково-березовий ліс з участю сосни звичайної реліктової. На віддалі 600 м від початку маршруту насадження переходять у смереково-ялицево-сосновий праліс, середній вік насаджень якого 130 років. Лісовий масив у середній частині маршруту (до 2100 м від початку) представлений природно відновленим 140-літнім буково-ялицево-смерековим лісом з елементами пралісу. Досягнувши висоти 1220 м н.р.м., стежка виводить на приполонинну лісову луку Явірник, загальна площа якої 9,2 га. Трав'яне покриття представлене субальпійською рослинністю: кострицею, арнікою гірською, билинцем комарниковим. Із представників тваринного світу тут можна побачити саламандру плямисту та жабу трав'яну. З птахів – сойку, горіхівку, різні види синиць, дроздів, вівчариків, малинівку. Із ссавців – білку звичайну, лисицю; сліди діяльності парнокопитних: свині дикої, козулі, оленя благородного. На полонині Круглоявірник із птахів можна побачити канюка, тинівку лісову, сорокопуда.

Маршрут промарковано. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – голуба смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “ПРИПІР–ЗАРОСЛЯК”

Довжина – 2000 м. Тривалість переходу – 1 год.

Абсолютні висоти: початкової точки – 1155 м, кінцевої точки – 1300 м.

Еколого-пізнавальна стежка починається на правому березі потоку Припір на віддалі 80 м від його впадіння в р. Прут. Маршрут проходить по території Говерлянського заповідного лісництва й охоплює природні комплекси лісового поясу.

Стежка розміщена в межах Чорногірської структурно-фаціальної зони й у міру її проходження перетинає відклади крейди, що виходять тут на поверхню. Від початкової точки на проміжку 650 м простежується середньоритмічний фліш із переважанням склуватих пісковиків нижньошипотської підсвіти, яка простежується на ділянці 800–1100 м н.р.м. Південніше (900 м), до закінчення маршруту, залягають масивні й товстошарові пісковики з горизонтами червоних аргілітів і пакетами мергелів чорногірської світи.

Територія, по якій прокладено маршрут, розміщена в умовах помірно континентального клімату під впливом атлантичних повітряних мас.

Стежка прокладена в поясі чистих смерекових лісів, видовий склад яких представлений ялиною звичайною, до якої поодинокі домішується ялиця біла, а на висоті 1000 м н.р.м. зустрічається бук лісовий. За структурою ялинові ліси представляють один ярус висотою 25–30 м. Висота 100-річних дерев 27–30 м, а діаметр – 36–40 см. У підліску поодинокі зростає бузина червона, малина, горобина звичайна. Значно розвинутий моховий покрив, у якому панівне місце займає зозулин льон та дикранум, а в понижених місцях – різні види сфагнуму. Трав'яний покрив бідний, представлений квасеницею звичайною, нечуй-вітром заокругленим, сольданеллою карпатською.

Оскільки стежка проходить в одному біотопі, тваринний світ представлений незначною різноманітністю. Тут можна побачити саламандру плямисту, тритонів (карпатського та альпійського), ящірку живородячу, дятлів (трипалого та чорного), горіхівку, синиць (довгохвосту, гаїчку), сову довгохвосту, норицю руду, мишу жовтогорлу; сліди життєдіяльності кабана та оленя благородного.

Стежку промарковано. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “ЖЕНЕЦЬ–ХОМ’ЯК”

Довжина стежки – 5350 м. Тривалість переходу – 3 год.

Абсолютні висоти: початок маршруту – 650 м, кінець маршруту – 1350 м.

Еколого-пізнавальна стежка починається біля садиби Женецького лісництва й проходить по території заповідної й регульованої рекреації зон, охоплюючи природні ландшафти з багатим рослинним покривом лісового поясу, криволісся та кам'янисті розсипи однієї з найвищих вершин Горган – г. Хом'як (1545 м н.р.м.). Більша частина стежки (3 км) проходить по високій заплаві р. Женець. При проходженні маршруту спостерігаються три різні біотопи. У водоймах із земноводних зустрічаються карпатський та альпійський тритони. Типовими птахами гірських потоків є плиска гірська й оляпка. Ссавці в цьому районі представлені хижаками, які живляться дрібними представниками водної фауни. Це – видра річкова, норка європейська, горностаї. У буковому лісі зустрічається червонокнижний вид карпатської фауни – саламандра плямиста. Птахи представлені сойкою, зеленим дятлом, горіхівкою, дроздами: співочим та горобинником. З ссавців зустрічається олень благородний, козуля, куниця лісова, білка карпатська, соня горішнікова, нориця руда. Полонина Хом'як – наступний етап маршруту. З плазунів тут можна зустріти ящірку живородячу. Серед птахів найбільш представлені крук, дрізд, глухар.

Більшу частину маршруту нас супроводжує буково-ялицево-смерековий ліс із поодинокими деревами явора, берези віком 85 років. Закінчується маршрут виходом на вершину г. Хом'як через зарості жерепу. Відокремлене положення і значна висота вершини Хом'як дають можливість спостерігати краєвиди, які своєю протяжністю перевищують досі описані. У найближчому сусідстві, на півночі, бачимо хребет Явірник, Синячку, на північному заході – вершину Синяка, на сході – хребет Ліснів, за ним – хребет Рокети з Лисиною Космацькою. На задньому плані на півдні зауважуємо Черногірські вершини – Петрос і Говерлу, на південному сході – близьку ворохтянську Магуру.

Маршрут промарковано. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – голуба смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “НА ГОРУ ГОВЕРЛА”

Довжина стежки – 10,5 км. Тривалість переходу – 5 год.

Абсолютні висоти: початкової точки – 950 м, кінцевої точки – 2061 м.

Маршрут починається від контрольно-пропускного пункту Говерлянського заповідного лісництва в Завоєлі і проходить по широкій лісовій дорозі вздовж долини р. Прут, яка поступово звужується і крутими схилами підходить до дороги. Майже всі ліси тут – середньовікові насадження ялини, рідко ялиці. Поодинокі зустрічаються бук, явір. Такі змішані ліси супроводжують нас до висоти 1100 м над рівнем моря. У заплаві ріки Прут поширені сіровільшанники. В урочищі Форешанка

долина Пруту розширюється. З правого боку знаходиться форельне господарство. Далі по долині дорога заглиблюється в середньовіковий ялиновий ліс. Зліва від дороги, крізь стіну лісу, проглядаються будиночки географічного стаціонару Львівського національного університету. Дорога все крутіше піднімається догори й виходить до навчально-тренувальної спортивної бази Держкомітету України по спорту “Заросляк”, від якої прямує через типовий ялиновий праліс, вік окремих дерев якого 200–300 років.

При піднятті вгору ліс рідшає, підходимо до його верхньої межі (1400–1450 м н.р.м.) Такі приполонинні ліси характеризуються значною стійкістю до вітровалів. Це пов’язано з особливостями росту й життєдіяльності представників цього виду в екстремальних висотних екологічних умовах і тому ця смуга лісу є своєрідним форпостом нижче розміщених карпатських лісів, який приймає на себе сильні полонинські вітри, снігові лавини. Через це такі ліси заслуговують всесторонньої охорони та відновлення. Зліва відкривається вид на велику долину, де бере свій початок ріка Прут. Витікаючи з невеликого болітця по стінці верхнього кару й досягаючи його дна, приймає вигляд кількох струмків, які утворюють водоспад “Гук”.

З висоти 1800 м над рівнем моря починаються альпійські луки. Звідси відкривається панорама на велику частину Карпат. На північ і північний захід видно хребти Горган з їх вершинами Сивуля, Добошанка, Горган, Хом’як, Синяк. На південний схід від Говерли протягнувся хребет Черногора, з півдня пролягла долина Білої Тиси, а із заходу видніється купол Петроса (2020 м н.р.м.).

Стежка промаркована. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – голуба смуга. Маршрут обладнано малими архітектурними формами.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “НА МАКОВИЦЮ”

Довжина – 8 км. Абсолютні висоти: початкової точки – 550 м, кінцевої точки – 987 м. Тривалість переходу – 4 год.

Маршрут являє собою оглядову екскурсію в околицях м.Яремче зі сходженням на г. Маковиця. Починається маршрут у кварталі 2 Ямнянського лісництва. Йдучи по кам’янистій стежці, нас оточує змішаний ліс, у насадженнях якого переважає бук лісовий – цінна лісоутворююча й ґрунтозахисна порода. Крім бука, тут зустрічаються ялина, ялиця. Похила частина хребта зайнята луками, на яких переважає білоус (по-місцевому – псенка). Місцями серед травостою зустрічаються низькорослі колючі кущі ялівцю сибірського. Увагу привертають квіти арніки гірської, сиверсії, дзвоників, королиці. У буковому лісі водиться багато тварин, які живляться насінням цього виду. Це – сойка, горіхівка, кабан, миші та нориці. Можна побачити саламандру плямисту, тритонів. При проходженні маршруту можлива зустріч із гадюкою та жабою гостромордою, оленем благородним та козулею європейською. Рухаючись по хребту, виходимо на вершину г. Маковиця. У ясний сонячний день із вершини відкривається вид майже на всю територію національного парку. Справа – до заходу – долина ріки Жонка, яка бере початок на північному схилі хребта Явірник. На південь – пролягла долина Пруту в околицях с. Микуличин. На найдальшому плані – в південній частині панорами – видніються вершини Черногірського масиву.

Маршрут на г. Маковиця промарковано. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “НАШ ДРУГ – ПРИРОДА”

Довжина маршруту – 2 км. Тривалість переходу – 1 год. Висота над рівнем моря: початкової точки – 610 м н.р.м, кінцевої точки – 690 м н.р.м.

Еколого-пізнавальна стежка “Наш друг – природа” починається біля профілакторію “Прикарпаття” і проходить по дорозі вздовж річок Жонка та Багрівець по території Яремчанського лісництва. За характером рослинності дана місцевість належить до округу букових карпатських лісів, району ялицево-ялиново-букових і ялиново-ялицево-букових пригорганських лісів. Чагарниковий, трав’яний і моховий покриви представлені такими видами: ожиною, папороттю чоловічою, чорницею, зозулиним льоном та ін. Карпати, завдяки їх великому екологічному розмаїттю, відрізняються багатством і різноманітністю тваринного світу. У навколишніх лісах можна зустріти кабана, козулю, з мишей – нориць, з птахів – сойку, горіхівку, дятла, синицю. Із земноводних та плазунів зустрічаються саламандра плямиста, тритони карпатський і альпійський, гадюка, гостроморда жаба.

Стежка промаркована. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга.

ЕКОЛОГО-ПІЗНАВАЛЬНА СТЕЖКА “СТЕЖКА ДОВБУША”

Довжина маршруту – 4 км. Тривалість переходу – 4 год.

Абсолютні висоти: початкова точка – 570 м, кінцева точка – 800 м.

Художньо-меморіальний комплекс “Стежка Довбуша” створений у місцях, овіяних легендами, пов’язаними з іменем ватажка карпатських опришків Олекси Довбуша. Маршрут починається в заповідному урочищі “Дрібка” неподалік від “Каменя Довбуша”, біля спортивної бази “Динамо”, пролягає поміж скелями й виходить на хребет Горган Запрутський. Стежка розташована на території Ямнянського лісництва й, залишаючи позаду “Колибу”, виходить на рекреаційну зону, обладнану малими архітектурними формами. Стежка проходить по місцях, де в 1738–1745 роках діяли побратими славнозвісного Олекси Довбуша. У літопис історії українського народу галицьке опришківство ввійшло яскравою сторінкою боротьби проти соціального й національного поневолення.

Дана місцевість належить до Зовнішньо-Карпатської області. Розміщена на правобережжі Пруту. Розповсюджені тут ямнянські пісковики звужують долину й зумовлюють круті схили. Саме тут відкривається мальовничий вид на глибокий каньйон Пруту та на присілок Ямна. Нас оточує змішаний ліс, де можна відмітити буково-ялицево-смерекові фітоценози. Основними лісоутворюючими породами є бук лісовий, ялина звичайна, ялиця біла. З правого боку зустрічається унікальне зростання граба звичайного. Це верхня межа ареалу граба – 500 м н.р.м. Особливу цікавість викликає реліктова сосна – найдавніша з усіх видів, чутливий індикатор чистоти повітря. По стежці зліва і справа видніються кущі малини, ожини, а в кінці маршруту – поширена чорниця. Лінія маршруту перетинає відкриті поляни, грибні та ягідні місця.

Багатий та різноманітний світ тварин. По трасі можна побачити ящірку прудку й живородячу, гадюку звичайну. З птахів зустрічаються дятел строкатий, жовна, сойка, шишкар сосновий, рябчик. Із ссавців поширені козуля європейська, кабан, лисиця, борсук, тхір. Гризуни представлені зайцем-русаком, білкою карпатською, сонями (горішничковою і лісовою), дрібними видами – мишівкою, мишою жовтогорлою, полівкою сніговою.

Стежка промаркована. Формат марки нормальний, колір марки – горизонтальні смуги білого кольору, в центрі – зелена смуга. Стежка обладнана малими архітектурними формами.

Окремо хочемо торкнутися питання відвідування території Карпатського національного природного парку рекреантами. Наприкінці 1980-х років кількість відвідувачів сягала 1 млн. чоловік. Уже в середині 1990-х років ця кількість скоротилась у 50 разів, що було викликане соціально-економічними та політичними процесами в державі.

Збільшення кількості відвідувачів почало спостерігатися наприкінці 1990 – на початку 2000-х років.

У даний час на території парку зосереджено близько 30 оздоровчих закладів та десятки приватних садиб, у яких оздоровлюються і відпочивають десятки тисяч чоловік (звітує лише частина з них) (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка відвідування території Карпатського НПП (за неповними даними)

№ з/п	Назва рекреаційного закладу	Кількість відвідувачів по роках, чол.					
		2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	Лікувально-оздоровчий комплекс "Гуцульщина"	223	1900	547	597	?	?
2	Лікувально-оздоровчий комплекс "Гірський"	532	469	579	1256	?	?
3	Дитяча турбаза "Прут"	107	708	690	767	704	521
4	Дитяча турбаза "Карпати"	?	?	?	1267	?	?
5	Дитяча турбаза "Говерла"	?	?	240	?	?	?
6	Яремчанська туристична агенція	?	?	148	620	?	940
7	Туристичний комплекс "Буковель"	?	?	936	936	?	?
8	База відпочинку "Карпати"	15092	13044	17510	20650	17585	20528
9	База відпочинку "Едельвейс"	467	557	491	307	?	?
10	База відпочинку "Легенда"	?	?	?	?	?	?
11	База відпочинку "Гостинний двір "Красна садиба"	?	?	514	568	744	606
12	База відпочинку "Нафтовик"	?	?	?	?	?	?
13	База відпочинку/оздоровчий табір "Камінь Довбуша"	250	225	200	303	?	?
14	Санаторій-профілакторій "Яремче"	4049	4745	5634	4867	4899	4060
15	Санаторій "Берегиня"	?	?	?	?	?	?
16	Санаторій матері й дитини "Прикарпаття"	152	512	568	849	?	?
17	Дитячий санаторій "Прикарпатський"	1296	1326	2118	1709	1844	1615
18	Дитячий санаторій "Сніжинка"	1644	301	412	506	526	1026
19	Кістково-туберкульозний санаторій "Смерічка"	569	635	696	1140	1167	1955
20	Санаторій "Гірське повітря"	1048	1358	1471	1645	1713	1783
21	Медичний реабілітаційний центр МВС "Кремінці"	428	1036	2122	1439	1995	1576
22	Мале підприємство "Горгани"	?	666	867	747	1059	1305

Продовження таблиці 1

23	Приватне підприємство "Перлина Карпат"	227	1718	1366	483	1341	960
24	Мале підприємство "Зорі Карпат"	2674	2393	4514	1801	636	1104
25	Ворохтянська навчально-спортивна база "Авангард"	766	779	1043	1303	1423	1906
26	Навчально-спортивна база "Україна"	1116	1236	763	1351	1375	1143
27	Навчально-спортивна база "Заросляк"	?	782	175	532	1193	309
28	СОТ "Глобус"	533	450	?	200	297	?
29	Дитячий оздоровчий табір "Зіронька"	210	230	?	?	?	?
30	Дитячий оздоровчий табір "Смерічка"	250	315	988	832	808	900
31	Дитячий оздоровчий табір "Карпати"	?	170	78	?	?	?
32	Дитячий оздоровчий табір "Едельвейс"	127	235	948	1059	831	600
33	Дитяче селище "Карітас"	819	375	798	951	865	1008
34	Контрольно-рятувальний загін м.Яремче	8697	?	?	?	?	?
35	Контрольно-рятувальний загін смт.Ворохта	29974	20056	30789	53951	64158	50321
Усього:		71250	56221	77205	102636	103983	94166

Що стосується відвідування рекреантами території Карпатського НПП безпосередньо через природоохоронні науково-дослідні відділення (колишні лісництва), то спостерігається пік відвідування за останні 5 років у 2004 році, після чого настав спад (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка відвідування території природоохоронних науково-дослідних відділень (ПОНДВ) у 2004–2006 роках

№ з/п	Назва ПОНДВ	Кількість відвідувачів по роках, чол.		
		2004	2005	2006
1	Яремчанське	1294	3619	3253
2	Ямнянське	6972	11676	9917
3	Підліснівське	1110	1069	1464
4	Женецьке	1359	1854	3880
5	Яблувецьке	1661	2408	952
6	Татарівське	561	424	459
7	Ворохтянське	473	289	403
8	Вороненківське	390	172	445
9	Говерлянське	39006	26306	15727
10	Бистрецьке	454	567	738
11	Чорногірське	515	1325	1569
12	Високогірне	365	642	1042
Усього:		54160	50351	39849

Висновок

Карпатський національний парк має у своєму розпорядженні унікальні природно-рекреаційні та історико-культурні ресурси для потужного розвитку рекреації, проте використовуються вони лише на 10–15%.

1. Абрам'юк У.Н., Гоцул Л.Ф., Клапчук В.М. Рекреационное пользование лесом на территории Карпатского ГПНП / Проблемы рационального использования и воспроизводства рекреационных лесов: Сб. тез. докл. н.-т. конф. – М., 1992. – С.1–2.
2. Абрам'юк У.М., Киселюк О.І., Клапчук В.М., Тимочко Б.Ф. Еколого-естетична оцінка потенціалу рекреаційних ресурсів Карпатського ДПНП / Проблеми Гуцульщини: Зб. тез. доп. Міжнар. н.-п. конф. – Чернівці–Косів, 1993. – Ч.І. – С.9–11.
3. Абрам'юк У.Н., Клапчук В.М., Киселюк А.И. Организация мест массового отдыха и динамика посетителей на территории Карпатского ГПНП / Проблемы рационального использования и воспроизводства рекреационных лесов: Сб. тез. докл. н.-т. конф. – М., 1992. – С.3–4.
4. Заповідна перлина Карпат (Путівник по Карпатському НПП). – Коломия: Вік, 2001.
5. Клапчук В.М. До питання впорядкування рекреаційного господарства на території Карпатського НПП / Екологічні передумови розвитку рекреації на Гуцульщині: Зб. тез. доп. н.-п. конф. – Яремче, 1996. – С.44–45.
6. Клапчук В.М. Карпатський національний природний парк // Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – С. 166–171.
7. Клапчук В.М., Абрам'юк У.М. З історії розвитку рекреації на території КДПНП / Соціально-екологічні і економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні: Зб. тез. доп. н.-п. семінару. – Рахів, 1992. – С.58–60.
8. Клапчук В.М., Клапчук О.Н. З історії Яремчанської курортної зони (первіснообщинний лад – 1930-ті роки) // Гуцульська школа. – 1995. – №1. – С.45–48.
9. Побережник Й.Й., Клапчук В.М., Абрам'юк У.М. та ін. Карпатський національний природний парк // Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – С.47–60.